

J. Pluis, P. Oczko

*Gabinet Farfurowy w Pałacu w Wilanowie:
Studium historyczno-ikonograficzne*

Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2013
200 pp. ISBN 9788363580292

Interdisciplinair en transnationaal onderzoek lijkt de adequate manier om de geesteswetenschappen in de toekomst te ontwikkelen. Voornamelijk wanneer het onderzoek betreft naar internationale geschiedenis, culturele en artistieke invloedsferen of internationale handel in kunstwerken en ambachten. Een uitstekend voorbeeld van dergelijke samenwerking is het boek *Gabinet Farfurowy w Pałacu w Wilanowie: Studium historyczno-ikonograficzne* (*Het Faience Kabinet in Wilanówpaleis: Een studie over de geschiedenis en de iconografie*). Het werd in het Pools geschreven en uitgegeven in 2013 door het Museum paleis van koning Jan III Sobieski in Wilanów.

De Poolse linguïst Piotr Oczko en Jan Pluis, een Nederlandse kenner van tegels, hebben samen een boek geschreven over één van de mooiste historische interieurs in het huidige Polen. Het gaat over Het Faience Kabinet dat zich in het Wilanówpaleis bevindt. Het Paleis werd in de tweede helft van de 17e eeuw gebouwd voor koning Jan III Sobieski en zijn Franse vrouw Marie Casimire. Het Kabinet werd gedecoreerd met de beroemde witblauwe Nederlandse tegels. Deze decoratie is het belangrijkste onderwerp van de studie.

Het boek bestaat uit dertien hoofdstukken, gevolgd door samenvattingen in het Engels en Nederlands en een uitgebreide literatuurlijst. Voordat ik de wetenschappelijke inhoud van het boek beoordeel, moet ik zeggen: de uitgave ziet er prachtig uit. Uitnodigend voor de lezer is de omslag van het boek dat één van de witblauwe bloemmotieven toont die Het Faience Kabinet versieren. Op de tweehonderd pagina's die volgen kan de lezer zich verrukken over prachtige illustraties van de hoogste kwaliteit die zowel een algemeen als een gedetailleerd beeld geven van de decoratie van het Kabinet. Bovendien hebben de

auteurs ook treffend beeldmateriaal gekozen, met andere tegels en interieurs, die gebruikt werden in een vergelijkende analyse.

In de inleiding worden de redenen genoemd waarom dit onderwerp als interessant wordt beschouwd. De auteurs hebben namelijk het archief van Eckhart Woide gekregen. Deze kenner van tegels was al eerder zijn onderzoek naar het Kabinet begonnen. Helaas stierf hij in 2011. Er bestond dus geen volledige studie over de decoratie van het interieur. Ten onrechte, want het Kabinet is één van het mooiste en grootste interieurs in Polen die met Nederlandse tegels gedecoreerd werden. De decoratie bestaat uit heel rijke, verschillende tegelmotieven met precies 1956 elementen. De tegels – volgens de auteurs – vormen een bepaald iconografisch programma, wat deze decoratie nog meer intrigerend maakt.

De lezer krijgt eerst een algemene geschiedenis van de tegelproductie. Die begint in de Lage Landen vanaf het begin van de 16e eeuw. Tegelbakkerijen ontstonden in meerdere steden in de Noordelijke provincies: Utrecht, Amsterdam, Rotterdam, Haarlem, Harlingen, Makkum en Bolsward. Eén van de belangrijkste makers heette Adriaan van Oort. Zijn eerste werkplaats werd in 1642 in Utrecht geopend. Later richtte hij een tweede bakkerij in Amsterdam op. Na zijn dood in 1676 beheerden zijn zonen – Jan en Gerard – de werkplaatsen. Hoogstwaarschijnlijk komt de decoratie in het Wilanówpaleis van de twee broers. De Nederlandse tegels werden populair in meerdere Europese landen, zoals in Frankrijk, Duitsland, Polen, Spanje en Rusland. De auteurs beschrijven de veranderingen in vorm, iconografie en esthetiek van de tegels. Het eerste hoofdstuk wordt afgesloten met een gedetailleerde uitleg over het productieproces van de tegels.

Het tweede hoofdstuk bevat een formele analyse van het interieur met aandacht voor details zoals afmetingen, aantal en locatie van de verschillende motieven. De tekst wordt tevens geïllustreerd met kaarten en bijbehorende legenda van het Kabinet die de spreiding van de tegels in het interieur tonen.

Oczko en Plus hebben het ontstaan van het Kabinet in 1690 gedateerd. De specificatie van het moment dat de tegels in het interieur werden geplaatst, was altijd al een punt van discussie. Vroeger spraken kunsthistorici zich uit voor de 18^e eeuw. In het derde hoofdstuk van hun boek geven de auteurs een overzicht van de bestaande theorieën en komen tot de conclusie dat dit toch op het einde van de 17^e eeuw plaatsvond. Om hun eigen positie te argumenteren, gebruiken zij allerlei soorten documenten (archieven en documentatie) en methoden van analyse. De artistieke kenmerken en informatie die ze in schriftelijke bronnen vonden maken hun these overtuigend.

In 1963 vonden er grote renovatiewerkzaamheden plaats in het Kabinet. Deze betekenden een essentieel moment in de interieurgeschiedenis. Deze belangrijke veranderingen hebben een grote impact gehad op het interieur (vooral de deuropening) en de tegeldecoratie. De auteurs pleiten ook voor een nieuwe restauratie die de technische als ook esthetische toestand van het Kabinet zou kunnen verbeteren.

In het daaropvolgende hoofdstuk worden de belangrijkste problemen besproken die onderzoekers van tegels op hun zoektocht zouden kunnen ontmoeten. Het gaat vooral over het achterhalen waar en wanneer de tegels gemaakt zijn. De auteurs gebruiken de basismethoden van de kunstgeschiedenis, waarmee kleur, vorm, stilistische kenmerken,

samenstelling en de omloop van motieven geanalyseerd worden. Dit is echter maar het begin. Om een antwoord te geven op meerdere vragen verrichten zij ook archiefonderzoek.

Vervolgens worden de afzonderlijke tegelmotieven in de volgende hoofdstukken geanalyseerd: "Bijbeltegels," "Bloemvaastableaus," "Nederland ontmoet de Oriënt," "Galante scènes," "Het leven van herders," "Blauwe Landschappen," "Dappere Ruiters" en "Zee en haar bewoners."

In het Kabinet zijn 45 Bijbeltegels met verhalen uit het Oude en Nieuwe Testament te vinden. De auteurs hebben de tegels toegeschreven aan de bakkerij van Jan van Oort. Deze tegels waren de duurste van allemaal en daarom demonstreerden zij ook een sociale status. De Bijbel speelde een belangrijke rol binnen de religiositeit in de Lage Landen in de vroegmoderne tijd. De Bijbeltegels tonen de manier waarop de ambachtslieden het sacrum begrepen – zo concludeert het hoofdstuk.

Bloemen speelden een zeer belangrijke rol in de Nederlandse economie en cultuur. Zij waren dus populair en vaak aanwezig in de schilderkunst en grafiek. In het Kabinet bevinden zich 110 *panneaux* met bloemmotieven. Hun iconografie bestaat uit de volgende elementen: bloemen, vazen (beelden op hun beuken), handgrijpers en kransen die de compositie omringen. Een aantal van deze *panneaux* bevat (op de beuken van vazen) een decoratie in de *chinoiserie* stijl. Oczko en Pluis geven een interessante uitleg over de herkomst van deze iconografie; zij refereren naar de invoer, verspreiding, het gebruik en de imitatie van Chinese motieven in de Westerse wereld.

Galante scènes zijn op 130 tegels te zien in het Wilanówpaleis, die – zoals de auteurs bewijzen – door Gerardus van Oort geproduceerd werden. De inspiratiebron voor deze afbeeldingen was literatuur, in casu "het Poëzie-album" van Gesina ter Borch. Op dit boek werden ook 12 scènes met herders gebaseerd. De herders werden geplaatst in het arcadische landschap, dat een bijzondere rol speelde in de kunst en literatuur van de 17e en 18e eeuw.

Vervolgens geven ze een beschrijving van landschapsmotieven. Op de tegels van het Wilanówpaleis staat een karakteristiek type landschap met een heuvel in het midden. Verder werden typische Nederlandse gebouwen afgebeeld: huizen, kerkjes, bruggen, molens en soms ook putten. Uit de analyse van de vormen en stijl blijkt dat de tegels uit Utrecht komen.

Tevens vertellen de auteurs over de motieven van ruiters in het Faience Kabinet. Deze werden op een soort handboek voor de cavalerie gebaseerd dat gemaakt was door Jacob de Gheyn de Jonge en 22 grafische afbeeldingen van soldaten bevat. In het volgende hoofdstuk worden maritieme landschappen met schepen en motieven van zeedieren besproken. Het wordt benadrukt hoe belangrijk de zee in de Nederlandse cultuur is. Maritieme thema's waren ook zeer populair in de schilderkunst van de 17^e eeuw.

Het laatste deel behandelt de tegels die na de Tweede Wereldoorlog door restauratoren werden toegevoegd. Deze zijn door Roman Husarski en Helena Husarska gemaakt. In deze tegels werden Nederlandse motieven met die van het Poolse platteland gecombineerd. De ontwikkeling van die werkzaamheden hebben de auteurs gereconstrueerd met behulp van interviews met leerlingen en nakomelingen van de kunstenaars.

De pluspunten van het boek zijn al eerder genoemd, maar hier worden zij nog een keer benadrukt. De interdisciplinaire benadering van het goede en gevarieerde bronmateriaal en de imposante uitgave verdienen lof. Het is bovendien in duidelijke en verstaanbare taal geschreven. Uit sommige interpretaties, zoals die van de terminologie, spreekt meer een linguïstische dan kunsthistorische methode. Dat is positief want zo slaan de auteurs een brug naar andere disciplines. De uitgebreide kennis over de tegelproductie in Nederland, de verspreiding ervan in Polen en andere Europese landen geeft een duidelijke indruk van de ongeëvenaarde specialisatie die de auteurs door de jaren heen ontwikkelden.

Naast die positieve aspecten moeten helaas ook een paar minpunten van het boek genoemd worden. Het is jammer dat de auteurs veel details beschrijven maar geen diepere, iconografische analyse van het geheel geven. Zo wijden zij een geheel hoofdstuk aan de gedetailleerde beschrijving van het interieur. De beschrijving is een methode binnen de kunstgeschiedenis die ten eerste gebruikt wordt om beeld naar woorden te 'vertalen' en bevat elementen van analyse, maar tegelijkertijd is het beschrijven van een kunstwerk de voorbereiding op een formele en iconografische interpretatie. En die verwacht de lezer dan ook. Na het lezen van het tweede hoofdstuk ("Het Faience Kabinet: Een algemene beschrijving") ontstaat de indruk dat het over het gehele interieur gaat en niet alleen over individuele tegels. De lezer wordt zo op het verkeerde been gezet. Verder lezen wij in het hoofdstuk over zeemotieven, dat deze vaak naast de vloer werden geplaatst en zo symboliseerden dat de wereld van mensen en dieren uit de afgrond kwam. Dat lijkt een heel spannend aspect, maar komt misschien niet helemaal goed naar voren. De interpretatie van de formele en iconografische relatie tussen bepaalde motieven en hun plek binnen het interieur is dan zeer gewenst maar helaas ontbreekt deze.

Dezelfde indruk geeft ook het hoofdstuk over de Bijbelse thematiek. De auteurs hebben veel moeite gedaan om alle motieven te ontcijferen en de bijhorende passages in de Bijbel uit te zoeken, maar ze geven daarvan geen interpretatie. Er wordt wel gezegd dat deze beelden maar een klein deel van alle geproduceerde Bijbelmotieven vormden. Iemand heeft dus juist voor deze motieven gekozen. Sommige van zulke interessante vragen blijven onbeantwoord. Is de serie van de religieuze motieven in het besproken kabinet een gevolg van het toeval of gaat het om een bewuste keuze? Heeft deze serie van tegels een bepaalde Bijbelse betekenis, niet alleen *an sich*, maar ook als element in het gehele interieur?

De auteurs hebben duidelijk laten zien dat de iconografie van tegels sommige motieven uit de Nederlandse schilderkunst herhaalt. Het zou interessant zijn geweest als er nog meer informatie was gegeven over de relatie tussen schilderkunst en tegelproductie. Ook zou het spannend zijn om in deze context iets meer te kunnen lezen over de uitwisseling van motieven tussen schilders en ambtenaren, alsook over de gezamenlijke relaties tussen deze twee beroepsgroepen.

Citaten uit bronnen kunnen een mooie aanvulling op het verhaal zijn. Dan moeten zij echter kort en helder zijn en voldoende worden gecontextualiseerd. Spijtig genoeg is dat in het besproken boek niet het geval en daarom blijft de functie van de citaten wat onduidelijk.

Het laatste punt dat gemaakt moet worden, betreft de terminologie. De auteurs besloten om bepaalde Nederlandse termen in de Poolse tekst toe te voegen. Dit lijkt aangenaam maar in het boek wordt het echter wat wanordelijk (sommige woorden staan cursief geschreven, andere tussen haakjes, soms worden de Nederlandse woorden eerst genoemd en dan de Poolse tussen haakjes). Een kleine woordenlijst met de belangrijkste termen zou een goede aanvulling van het boek kunnen zijn.

Ondanks deze kleine minpunten moet gezegd worden dat het boek een goede en belangrijke bijdrage vormt voor toekomstig onderzoek naar tegels en interieurs in Polen. De auteurs benadrukken dat dit slechts het begin van het onderzoek is en bieden veel inspiratie voor nieuwe, andere vragen. Sommige kenmerken van dit boek, zoals een plan van het interieur en de gehele iconografische documentatie maken van deze studie een startpunt dat heel nuttig kan zijn voor de lezer die de interpretatie wil uitdiepen. Maar dit prachtig geïllustreerde boek kan ook net zo aantrekkelijk zijn voor gewone lezers die minder professionele interesse voor kunst hebben.

Marta Kargól

Uniwersytet Jagielloński
marta.kargol83@gmail.com